

**ГЛОБАЛЬНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Постановка проблеми. Остання економічна глобальна криза показала, що фізичний і фінансовий капітал, на якому будувалося управління соціально-економічним розвитком і функціонуванням держав, себе практично повністю вичерпав. У світ в останні 25 років стрімко увірвався капітал людський. Стало очевидно, що спроба не враховувати людські ресурси Землі та їх якість не призведе ні до чого доброго. Це стало очевидно та актуальною проблемою і це зрозуміли всі розвинені країни світу. Уже присуджені сім Нобелівських премій з економіки, які більш-менш безпосередньо пов'язані з розробкою теорії і практики людського капіталу. Як приклад, – національний освітній проект США з 1 січня 2007 року по 31 грудня 2011 року називався «Людський капітал». І справа не просто у назві, а в тому, що провідна економіка світу серйозно перебудовує багато аспектів життєдіяльності на формування і розвиток людського капіталу своїх громадян. Опір руйнівній стихії світової соціально-економічної кризи, що на двигається, підштовхує наукове мислення на шлях глобального осмислення ролі людських ресурсів – їх кількості та якості – у збереженні і розвитку земної цивілізації. І тут доводиться повернутися до характеристики Людини яка історично розвивається: до філогенезу, онтогенезу та її культурної еволюції [1-5]. У цьому історично-еволюційному процесі *об'єктом* нашої уваги постає культура, освітньо-культурна ситуація, зокрема, у якій живе та розвивається особистість, – *предметом* – її психологічна культура. Вивчення феномену психологічної культури особистості вимагає логіко-психологічного аналізу таких категорій як: культура, загальна культура, духовна культура, цінності, пізнання, розвиток. *Метою нашої роботи є*

висвітлення понять, які на наш погляд є найсуттєвішими для розкриття змісту, структури і функції психологічної культури особистості як психологічної категорії: культура, освітнє середовище, психологічна культура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз філософських досліджень дозволяє говорити про міждисциплінарний характер у вивченні феномена культури в цілому і психологічної культури як її загальної частини, зокрема. У найзагальнішому вигляді культура розуміється як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених у розвитку людства у ході його історії. Матеріальну культуру пов'язують з поняттям «цивілізація», духовну – з загальнолюдськими цінностями, з ідеями, уявленнями, емоціями. Тільки позитивною взаємодією матеріальної і духовної культури, гармонією «матеріального» і «духовного» характеризують певний рівень розвитку суспільства [6]. Психологія як наука і як практика є істотним компонентом цієї культури. Психологічна культура – це продукт соціалізації, освіти, виховання і самовиховання. Закономірності її становлення мало вивчені, хоча передбачається, що одним із завдань школи є формування загальної культури і, отже, імпліцитно – її внутрішньої складової, т. т. психологічної культури, що в певній мірі відображено в існуючих державних освітніх стандартах [3,5,6]. У світлі нової стратегії модернізації освіти завдання формування функціональних життєвих компетенцій і їх основи, психологічної компетенції, у підростаючого покоління стають ще більш актуальними. Психологічна культура особистості – істотна частина загальної культури людини. По суті вона є її основою, так як передбачає розвиток психологічних феноменів, які пов'язані зі свідомістю, з інтелектуальною, емоційною та вольовою психічною діяльністю. Це мова, знання, майстерність, рівень інтелектуального, морального і естетичного розвитку, творчість, емоції, відносини, способи і форми спілкування людей, світогляд. Ці феномени складають базу для освоєння культурних цінностей. Без цієї бази ніяка культура – культура мистецтв, літератури, науки, релігії, культура спілкування, поведінки і ін. не може стати особистісним надбанням людини, що веде до недостатнього розвитку особистості. У сучасній психології

проблема розвитку психологічної культури виступає як одна з провідних, про що свідчить наявність розробок новітніх теоретико-експериментальних підходів до її вивчення [1-6]. Це поступово стає підґрунтям для розробки теоретичних положень щодо розвитку особистості через формування її психологічної культури. Як складова загальної культури, психологічна культура в якості наукової категорії постає відносно новим поняттям у психології, виступає досить важливим фактором формування та розвитку особистості.

Категорія «психологічна культура» – це продукт соціалізації, освіти, виховання і самовиховання. Закономірності її становлення мало вивчені, хоча в широкому і у вузькому сенсі цього поняття, формування психологічної культури відбувається у полі Людської культури, здійснюється в певних умовах середовища, визначається характером відповідних соціальних взаємодій [5]. Число досліджень наукових напрямків у вивченні психологічної культури особистості в останнє десятиліття розросло. Вони спрямовані на вивчення проблем психологічної культури особистості. Виділимо кілька наукових напрямків: сутність, структура, функції та методи вивчення психологічної культури особистості; психологічна культура в межах професійної культури; психологічна культура вчителя, психолога освіти, керівника, юриста, державного службовця, журналіста; особливості та умови розвитку і функціонування психологічної культури у школярів та студентів в процесі навчання; психологічна культура міжособистісних взаємних відносин; – психологічна культура батьків і її вплив на дитячо-батьківські відносини.

У межах наукових напрямків формування та розвитку психологічної культури особистості зарубіжними та українськими вченими вирішуються перш за все, наступні проблеми: самопізнання (Джой Л. Уотсон, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром, К. Юнг); розуміння психологічної культури як важливого елементу *розвитку особистості*, як вектора ефективного самовизначення, самореалізації, адаптації і саморозвитку (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, В. Біблер, Л. Виготський, В. Войтко, І. Зязюн, Л. Колмогорова, Я. Коломенський,

О. Леонтєв, Н. Побірченко, Е. Помиткін, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Чепелєва), як частина загальної культури (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, І. Дубровіна, О. Мотков); як самостійний психологічний феномен (Л. Колмогорова, В.Семикін); як особистісне утворення (М. Бахтін, М. Мамардашвілі). Вивчаються окремі складові психологічної культури: компетентність у спілкуванні (Т. Гордон, Ю. Ємельянов), комунікативна компетентність (Д. Уайменн, Г. Джайлс); психологічна компетентність (Л. Колмогорова, О. Холодкова); соціально-психологічна компетентність (А. Сухов); соціальна компетентність (В. Куніцина, Р. Хінтч, Р. Ульріх, К. Рубін, Л. Роуз-Крєснор); інтелектуальна компетентність (М. Холодна); самосвідомість (Л. Божович, І. Кон, І. Чеснокова); компетентність як психосоціальна якість (Е. Еріксон); ціннісно-сміслові утворення (О. Асмолов, М. Коган, В. Франкл); психологічна компетентність викладача (Ю. Варданян, О. Гура, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Лісова, І. Міщенко, О. Полуніна, С. Brumfit, F. Kleppel, S. Savignon); основні теоретичні підходи щодо механізмів та форм розвитку психологічної компетентності викладача (О. Гура, Б. Дьяченко, Е. Зеєр, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Панчук, І. Яремчук); зміст психологічної компетентності викладача ВНЗ (О. Бондаренко, С. Максименко, М. Томчук, В. Ягупов, І. Яремчук), викладачів іноземної мови в умовах вищих військових навчальних закладів (О. Волобуєва, І. Герасимчук, Н. Гоцуляк, О. Гринчишин); у контексті суб'єктивного переживання людини (Л. Дьоміна, І. Ральникова); вікові особливості освоєння психологічної культури в умовах стихійного становлення і спеціально організованої педагогічної діяльності (Л. Колмогорова, Д. Каширській, І. Стельченко).

Виклад основного матеріалу. Зазначені наукові і науково-практичні розробки є вагомим внеском у дослідження проблеми формування психологічної культури особистості в умовах сучасних суспільних змін. Однак подальший перспективний розвиток освіти, як важливого соціального інституту, має бути спроектований в професійно обумовлену культурно-психологічну діяльність та зміцнення, посилення особистісно детермінованого

усвідомлення психологічної цінності людини [2]. Переорієнтація світової і вітчизняної психології освіти у напрямі наближення до ідеалів людиноцентризму, перехід до парадигми «спілкування між культурно-історичним досвідом людства та культурним досвідом того, хто навчається» тощо актуалізують потребу у розробці нових її форм і методів, побудованих на засадах взаємної поваги і співпраці суб'єктів освітнього процесу [3]. На це спрямовані нові парадигми сучасної освіти, які покликані докорінно змінити, передусім, ціннісний і мотиваційний потенціал освіти, зробити її особистісно значущою для кожної людини, суб'єкт-суб'єктною і полі суб'єктною. Проте, у процесі реформування української освіти, з одного боку, вони ще не досягли системної науково обґрунтованої методології, з іншого, – «прищеплюються» на тлі не лише здобутків, але й не вирішених проблем старої системи освіти, невизначеності загальнолюдських ідеалів і конструктивних стратегій розвитку людини та суспільства.

Без формування та розвитку загальнолюдської культури особистості учня, у цілому, та психологічної культури, зокрема, неможливо у сучасному інформаційному суспільстві формувати нову систему цінностей, в якій володіння знаннями, вміннями і навичками є необхідним, але недостатнім результатом освіти. Тому формування психологічної культури особистості учнів у сучасній школі має стати центральною, головною метою освіти; осередком культурно-освітнього середовища, що передбачає підвищення загальної культури усіх суб'єктів освітнього процесу і самоцінності кожної особистості у поєднанні з вихованням національних і загальнолюдських цінностей. Такий статус психологічної культури особистості, її психологічної компетентності, зокрема, ґрунтується не лише на здобутих людством знаннях, а й на здатності продукувати нове, виявляти інноваційне мислення.

Виняткової значущості і нового звучання у зв'язку з цим набуває ідея психологізації, психологічного супроводу навчально-виховного процесу, реалізація якої залежить від всієї у цілому освітньо-культурної ситуації, та від психологічної культури усіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема, у якій живе

та розвивається особистість [1-4]. Однак реалізація цієї ідеї зі свого боку потребує істотного вдосконалення самої системи психологічного супроводу освіти, що склалася в Україні. Підставами для цього є невирішені проблеми, зокрема: проблеми із упровадженням досягнень академічної науки в практику; незадовільний рівень професіоналізму багатьох практичних психологів, потребою удосконалення програми професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників з метою підвищення рівня їхньої психологічної компетентності та психологічної культури [3]. Поряд з цим існують проблеми усунення соціально-психологічних чинників, «які перешкоджають системному реформуванню вітчизняної освіти на гуманістичних засадах. Основними серед них є: психологічно-захисна самоідентифікація багатьох педагогів із застарілими освітніми моделями, які обмежуються імперативним утвердженням певних незмінних позицій [3, 147]. Таким чином стає очевидним, що найважливішим фактором і умовою створення і підтримки гуманізації освітнього середовища виступає психологічна культура, яка розкривається в культурі педагогічної діяльності та культурі педагогічної взаємодії. У педагогічному контексті це має передбачати формування у вихованців психологічної компетентності та психологічної культури [4]. Діти виховуються у відкритому соціумі, тому знання ними прав, обов'язків, психологічних особливостей особистості щодо ставлення до інших людей, набуття досвіду міжкультурного спілкування, оволодіння психологічними знаннями та психологічною культурою, – є обов'язковою складовою ціннісного виміру сучасної школи. Тому культурологічна функція шкільної освіти зумовлює оновлення її змісту на засадах гуманітаризації, розкриття взаємозв'язку людини з природою і суспільством, виховання громадянської та екологічної відповідальності, у фокусі якої, безумовно, знаходиться психологічна культура. Відтак, ідеальною метою сучасної освіти повинна виступати «Людина культури» та культура Людського Буття [5]. У цьому контенті, на нашу думку, виняткової значущості і актуального звучання набуває ідея формування та розвитку психологічної культури особистості, її

психологічної компетентності, зокрема, у дітей молодшого шкільного віку. Без своєчасної реалізації цієї ідеї, яка є, на нашу думку першочерговою та актуальною, неможливе розв'язання проблем формування особистості, її здатності використовувати здобуті знання в житті і практичній діяльності без орієнтації на фундаментальні людські цінності та психологічну культуру, зокрема. Модернізація як поворот освіти до людини і його життєвих компетенцій вселяє певний оптимізм і надію на просування нашого суспільства до справді культурного і гідного людини стану. Тому стає очевидним, беззаперечним та актуальним факт поглиблення вивчення та розуміння проблеми формування психологічної культури особистості молодшого школяра не лише як багатофакторного стрижневого механізму формування «загальнолюдської культури», а в розумінні психологічної культури як інтегративної якості особистості, як механізму формування психологічної компетентності та здатності молодшого школяра до толерантної взаємодії, – проявляти себе як ефективного, духовного «суб'єкта», учасника рівно взаємної «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії; споживача психологічної допомоги, що дозволяє дитині цього віку виходити за межі ситуативної стимуляції діяльності *«тут і тепер»* та *самостійно* активно-вибірково і ініціативно-відповідально здійснювати діяльність та її регуляцію, що забезпечує актуалізацію духовного потенціалу молодшого школяра та ефективно вирішення «психологічних задач», формування «клієнта» психологічних запитів щодо ефективної самореалізації.

Висновки. Отже, виходячи з вищесказаного, сучасна психологічна наука не може залишатися осторонь не лише від процесів модернізації освіти, які відбуваються нині в усьому світі, і в Україні зокрема, а й від внутрішніх процесів, – переосмислення гуманітарної функції психологічної науки у цілому. Актуальність проблеми, її недостатня розробленість у психологічній теорії та практиці, а також необхідність розв'язання означених суперечностей зумовлюють подальше вивчення, обґрунтування та пошуку можливостей

поліпшення розкриття гуманістичного потенціалу психологічної науки в освітній сфері.

Література

1. Видра О.Г. Психологічна культура особистості майбутнього вчителя трудового навчання: Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2008. – 164 с.
2. Ігнатович О. М. Психологічні основи розвитку фахової інноваційної культури педагогічних працівників. Монографія. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні /Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 25-річчя незалежності України). — С. 119-159.
4. Рибалка В.В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: Навч.- метод. Посіб. / В.В. Рибалка. К.: АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр. Наук.-метод. центр практ. психології і соц. Роботи. – Чернівці: «Технодрук», 2009. – 228 с.
5. Скатов Н. О культуре / Н. Скатов. СПб., 2010. – 415 с.
6. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2005. – 280 С. – Ббліогр.: 252–278.